

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

УДК 347

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v2.2023.17>

О. Шамота,

аспірант кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ

Вступ. Гендерна рівність є одним із ключових принципів сучасного суспільства, яке прагне до створення справедливого та рівноправного середовища для всіх його членів. Україна, як демократична країна, визнає важливість гендерної рівності і встановлює механізми для її захисту. Цивільно-правова відповідальність в цьому контексті відіграє важливу роль у забезпеченні дотримання принципу гендерної рівності та недопущення його порушень. У цій статті ми розглянемо цивільно-правову відповідальність за порушення принципу гендерної рівності в Україні.

Базою дослідження принципу гендерної рівності та механізму його забезпечення є праці вітчизняних і зарубіжних учених, які належать до різних наукових напрямів та шкіл. Це наукові публікації філософів, соціологів, істориків, політологів, психологів, юристів та ін. Використовуючи аналіз та системний підхід у вивченні обраної проблематики сприяло інтегруванню знань, всебічному їх дослідженню, об'єктивному формуванню висновків, пропозицій та рекомендацій щодо принципу гендерної рівності та механізму його забезпечення.

Фундаментальними працями у даному напрямку дослідження стали праці таких іноземних та

вітчизняних вчених як: В. Авер'янов, Т. Багрій, Ю. Барабаш, Дж. Батлер, Дж. Бенджамін, Ш. Берн, О. Дашковська, В. Копейчков, Л. Наливайко, В. Нерсесянц, М. Озріх, З. Ромовська, П. Рабінович, О. Святоцький, О. Скакун, В. Тацій, О. Тодика, Ю. Тодика, М. Уолт, Д. Харріс, Ю. Шемшученко та багато ін. Зазначені автори досліджували різноманітні питання, пов'язані із обраною проблематикою. Проте стрімкий розвиток світових процесів загалом та в Україні, зокрема, потребує нагального комплексного теоретичного осмислення цієї проблематики крізь призму політичної, соціальної, економічної та культурної систем, враховуючи їх взаємопов'язаність та взаємозалежність.

Теорія та практика механізму забезпечення принципу гендерної рівності характеризуються суперечливістю, багатогранністю та динамічністю. Дослідження актуалізується тим, що в Україні практично не створено науково обґрунтованої теорії принципу гендерної рівності та механізму його забезпечення.

Зауважимо, якщо донедавна проблема гендерної рівності в Україні мала здебільшого абстрактно-теоретичний характер, виступала частиною ідеологічної складової певних політичних партій, неурядових організацій

з метою популяризації їх діяльності як рухів з європейськими цінностями, то нині дослідження цієї тематики має безпосереднє відношення та вплив на правотворчість і правозастосовний процес.

Виклад основного матеріалу. Фрагментарність соціальної структури породжує в Україні безліч форм та проявів несправедливості майже в усіх сферах життєдіяльності суспільства і стосується певних соціальних прошарків населення, територіальних одиниць й географічних осередків.

Характерна для цих процесів мінливість форм та різновидів нерівності часто приховує той факт, що певні її види закріплюються за соціальними групами, що веде до стійкої поляризації та деградації суспільства. Нині до найбільш актуальних видів нерівності, які асиметрично структурують суспільство, відносять майнову за ознакою доходу, а також інформаційну, гендерну та ін. Не менш важливою виявляється нерівність, обумовлена різницею у віці, місцем та статусом проживання, а також видом економічної активності [1, с. 19]. Всі вказані види нерівності так чи інакше взаємопов'язані з гендерним дисбалансом у суспільстві. Тому питання рівності та рівних можливостей громадян сьогодні має неабияку актуальність, що також пов'язано з наміром Української держави вступити до Європейського Союзу.

Всебічне та об'єктивне дослідження принципу гендерної рівності як категорії права вимагає застосування міждисциплінарного підходу, адже сьогодні ця проблематика є предметом вивчення низки суспільних наук: філософії, соціології, політології, психології, науки державного управління, економіки, права та ін. До того ж, в системі юридичної науки гендерна рівність виступає об'єктом дискусій в рамках кожної наукової спеціальності, починаючи від теорії держави і права та закінчуючи філософією права.

Розглядаючи питання щодо цивільно-правової відповідальності за порушення принципу гендерної рівності перш за все потрібно проаналізувати поняття «відповідальність» як такої.

Цивільно-правову відповідальність визначають одним із видів юридичної відповідальності. В свою чергу, юридична відповідальність, як і всі інші види соціальної відповідальності, – єдина, проте щодо її реалізації, то має дві форми: добровільну і примусову. Змістом форми реалізації юридичної відповідальності зазначається дотриманням обов'язків або правопорушенням, з чого випливає заохочення, схвалення або покарання [2, с. 177].

Отже цивільно-правової відповідальності виникає внаслідок таких підстав, як: по-перше, протиправні дії боржника; по-друге, наявності наслідків, що несуть шкоду кредиторі; по-третє, наявності причинного зв'язку між діями боржника і наслідками у вигляді шкоди, що виникли у кредитора і, по четверте, це вина боржника. А отже правильною буде обґрунтованість концепції щодо складу цивільного правопорушення як загальної і єдиної підстави цивільно-правової відповідальності [3, с. 226, 229].

Цивільно-правову відповідальність зазначає І.С. Канзафарова, – це обумовлена особливістю предмета і методу цивільно-правового регулювання система цивільно-правових засобів, за допомогою яких, з одного боку, забезпечується і гарантується захист цивільних прав та інтересів суб'єктів цивільного права, з іншого – здійснюється штрафний і виховний вплив на правопорушників. Заходи цивільно-правової відповідальності спрямовані і застосовуються, в першу чергу, на забезпечення інтересів конкретної особи і може здійснюватися як у судовому, так і у позасудовому порядку [4, с. 7]. На думку науковців «цивільно-правова відповідальність щодо завдання шкоди є видом цивільного охоронного правовідношення,

в якому одна сторона (заподіювач шкоди) зобов'язана нести передбачені нормами права негативні наслідки вчиненого нею правопорушення у вигляді компенсації за власний рахунок завданої іншій особі шкоди, а інша сторона (потерпілий) має право на відшкодування завданої їй шкоди» [5, с. 9].

Конституцією України визначено, що «кожний має право на компенсацію шкоди, завданої державою, якщо шкода була завдана незаконними діями або бездіяльністю органів державної влади або їх службових осіб» [6].

Цивільний кодекс України зазначає, що «збитки, завдані громадянину або юридичній особі в результаті незаконних дій або бездіяльності державних органів, підлягають відшкодуванню державою, якщо йдеться про завдання шкоди органами виконавчої влади України» [7].

Щодо законодавчої бази гендерної рівності в Україні, то вона має досить розвинену базу, спрямовану на захист гендерної рівності та запобігання її порушенням. Одним із ключових законодавчих актів у цій сфері є Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», який забороняє будь-яку дискримінацію на підставі гендерної належності [8].

З метою виявлення випадків гендерної дискримінації Координаційним центром з надання правової допомоги було видано «Методичні рекомендації щодо ідентифікації випадків гендерної дискримінації та механізм надання правової допомоги» [9]. Метою даних рекомендацій є ідентифікація випадків гендерної дискримінації та вироблення алгоритму надання правової допомоги, що розроблений з метою допомоги, зокрема суб'єктам надання безоплатної правової допомоги та ідентифікувати гендерну дискримінацію. Бо за словами розробників «Гендерна нерівність розбалансовує людей, державу, суспільство. Саме вона висту-

пає одним із головних порушень прав людини, що виявляється в нерівних можливостях жінок і чоловіків у різних сферах суспільного життя, включаючи політичне представництво та участь у прийнятті рішень; економічні та фінансові можливості та доступ до професій, ресурсів, правосуддя; належну оплату праці та кар'єрне зростання, повноваження на рівні сім'ї та вразливість до дискримінації й насильства» [9].

У нормативних актах міжнародного права, що ратифіковані Україною, містяться гарантії рівності та заборони дискримінації, вони стали невід'ємною частиною національного законодавства. Це і «Загальна декларація прав людини» від 10.12.1948 року (статті 1, 2 і 7), і «Міжнародний пакт про громадянські і політичні права» ратифікований 19.10.1973 року (статті 2, 3 і 26); «Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права» 19.10.1973 року (статті 2 і 3); «Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації» від 14.03.1989 року; «Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» від 18.12.1979 року; «Конвенція про права осіб з інвалідністю» ратифікована 16.12.2009 року; «Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод» від 17.07.1997 (стаття 14), а також Протокол № 12 до неї від 04.11.2000 року; «Європейська соціальна хартія» (переглянута) ратифікована 14.09.2006 року (статті 4 та Е); «Рамкова конвенція про захист прав національних меншин» ратифікована 09.12.1997 року (стаття 4) тощо.

Також гарантії недискримінації містяться майже у кожному галузевому законі, зокрема у Законах України «Про освіту», «Про державну службу». Насправді галузевих законів з антидискримінаційними нормами настільки багато, що навести їх вичерпний перелік, зокрема з огляду на обмежений обсяг цього посібника, неможливо. Нашої уваги

вартує і Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 року. Його завдання є «досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України» [10].

Сімейний Кодекс України втілює гендерний конструкт з врахуванням осмислення всієї гендерної проблематики. Він ставив за мету закріпити як принципи паритетної демократії в сім'ї, так і забезпечити рівні можливості для подружжя в реалізації ними конституційних прав, свобод, обов'язків і відповідальності людини і громадянина.

Так, СК України, дав нормативне (юридичне) визначення поняття «сім'я» через визначення складу сім'ї, підстав для її створення та ознак (ст. 3 СК України) [11].

Сім'я в соціологічному значенні – це заснована на шлюбі чи кровному спорідненні невелика група людей, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємною моральною відповідальністю та взаємодопомогою.

З точки зору гендерної рівності Сімейний кодекс України можна схарактеризувати як прогресивний та доволі демократичний: він ліквідує юридичні підстави для дискримінації жінок і чоловіків у сфері сімейного, приватного життя. Вже у статті 1 вказується, що Кодекс регулює сімейні відносини з метою їх побудови «на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові і поваги, взаємодопомоги і підтримки», а стаття 7 прямо визначає, що «жінка та чоловік мають рівні права і обов'язки у сімейних відносинах, шлюбі та сім'ї» [11].

31 березня 2010 р. Комітетом Міністрів Ради Європи на 1081-му засіданні заступників міністрів було прийнято чинну для України Рекомендацію СМ/Rec- (2010) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Про заходи з боротьби проти дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності». У цьому ґрунтовному документі системно викладено бачення Ради Європи з питань протидії дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації. У розділі «I. Право на життя, безпеку та захист від насильства» зазначено, що «Враховуючи, що при ухваленні рішення щодо батьківської відповідальності або опіки над дитиною передусім повинні братися до уваги найкращі інтереси дитини, держави-члени повинні забезпечити, щоби такі рішення приймалися без дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності» [12].

Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) часто називають «біллем про права жінок». Це один з основних міжнародних договорів у сфері прав людини в рамках системи договорів Організації Об'єднаних Націй, який накладає на держав-членів правові зобов'язання забезпечити повагу, захист і реалізацію прав людини. Зокрема проголошує такі рекомендації: «забезпечити, щоби сімейне виховання включало правильне розуміння материнства як соціальної функції і визначення загальної відповідальності чоловіків і жінок за виховання та розвиток своїх дітей за умови, що в усіх випадках інтереси дітей мають перевагу» (стаття 5 пункт «b») [13].

Станом на сьогодні Україні дещо не вистачає досвіду у вирішенні багатьох важливих питань рівності, відповідальності за порушення принципу гендерної рівності і зокрема й у попередженні насильства в сім'ї. Тому у даному випадку маємо використовувати

вати позитивний досвід інших країн. Саме вивчення досвіду прогресивних країн з вирішення проблеми насильства в сім'ї дозволить українським науковцям і практикам застосувати все позитивне із того, що вже розроблено, впроваджено та апробовано в цих країнах та водночас утриматись від використання методів та підходів, які себе не виправдали.

У багатьох країнах використовується диференційований підхід до регламентації відповідальності за насильство в сім'ї, що виражається у виділенні в самостійні спеціальні склади злочинів, скоєні проти членів сім'ї, зі встановленням нових меж караності даних діянь (Іспанія, ФРН, Данія та ін.), а також виділення в якості обтяжуючих та пом'якшуючих деяких обставин, що впливають із сімейних відносин (Японія, Литва, Молдова та ін.).

Отже, у разі порушення принципу гендерної рівності, постраждалі особи мають право звернутися до суду з позовом про захист своїх прав. Цивільно-правова відповідальність за порушення принципу гендерної рівності може бути за такими формами:

1. Моральна компенсація. Суд може призначити моральну компенсацію постраждалій стороні як відшкодування за моральну шкоду, завдану через порушення принципу гендерної рівності. Ця компенсація може враховувати страждання, психологічні та емоційні травми, зниження самооцінки та інші негативні наслідки, які постраждала сторона зазнала через дискримінацію.

2. Матеріальна компенсація. У разі спричинення матеріальних збитків через порушення принципу гендерної рівності, суд може винести рішення про фінансову компенсацію постраждалій стороні. Ця компенсація може охоплювати втрати доходів, втрату можливості отримати освіту або кар'єрний розвиток, збитки в сфері життєвого рівня та інші матеріальні

збитки, які виникли внаслідок дискримінації.

3. Відшкодування майнової шкоди. Якщо порушення принципу гендерної рівності призвело до пошкодження майна постраждалої сторони, суд може призначити відшкодування майнової шкоди. Це може охоплювати ремонт або відновлення майна, відшкодування втрати його вартості або повернення еквівалентної суми коштів.

4. Зобов'язання з усунення наслідків порушення. У разі встановлення порушення принципу гендерної рівності, суд може накласти на винних сторін зобов'язання усунути наслідки дискримінації. Наприклад, це може бути зобов'язання надати постраждалій стороні рівний доступ до робочої позиції, освіти або інших ресурсів, з яких вона була виключена через дискримінацію.

5. Санкції та штрафи. Законодавство також передбачає можливість накладення санкцій та штрафів на особи або організації, які порушують принцип гендерної рівності. Це може включати адміністративні штрафи, скасування ліцензій або інших дозволів, а також призупинення діяльності організації на певний термін.

Україна також розвинула механізми захисту прав у сфері гендерної рівності. Для цього було створено спеціальні органи, які відповідають за контроль та розгляд скарг на порушення принципу гендерної рівності.

Наприклад, в Україні діє Уповноважений з прав людини, який має компетенцію розглядати скарги щодо дискримінації, включаючи порушення принципу гендерної рівності. До головних функцій омбудсмена у світі є контроль за діяльністю виконавчих та інших органів державної влади шляхом розгляду скарг громадян на дії тих чи інших органів або посадових осіб, що призвели до порушення прав та свобод людини і громадянина [14].

Також існують громадські організації та направлені ініціативи, які сприяють захисту прав жінок і боротьбі з дискримінацією на гендерній основі.

Незважаючи на існуючі заходи і законодавчу базу, захист гендерної рівності в Україні стикається з викликами та перешкодами. Деякі з них включають недостатню усвідомленість суспільства щодо проблем гендерної нерівності, недостатню ефективність механізмів захисту прав, недостатнє фінансування та недоступність юридичної допомоги для потерпілих.

Висновки. Дослідження світових тенденцій такої гендеризації, які відображені й документально підтверджені в міжнародних документах, спонукають до вивчення законодавчого закріплення національних державних механізмів забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків і рівних прав та можливостей статей у різних країнах та регіонах світу; форм гендерної демократії та формування гендерної культури в системі культури сучасної цивілізації.

Якщо ми прагнемо демократичного розвитку та відстоюємо європейські цінності Україна у свої прагненнях насамперед має орієнтуватися на зарубіжний досвід реалізації принципу гендерної рівності, адже це свідчить наскільки ефективно держава може побудувати об'єднане, розвинуте та сучасне суспільство.

Однак, варто відзначити, що уряд України та громадські організації продовжують працювати над поліпшенням ситуації. Зокрема, проводяться освітні кампанії, тренінги та семінари з метою підвищення гендерної свідомості, а також розробляються нові законодавчі акти, спрямовані на посилення захисту гендерних прав.

Крім того, важливо зазначити, що успіх у боротьбі за гендерну рівність потребує не лише дотримання законодавства, але й зміни відношення суспільства до цих питань. Необхідно підтримувати і розвивати культуру

рівноправного ставлення до всіх гендерних груп, пропагувати ідею гендерної рівності і боротися зі стереотипами, які сприяють дискримінації.

Узагальнюючи, цивільно-правова відповідальність за порушення принципу гендерної рівності в Україні є важливим інструментом для забезпечення дотримання гендерних прав і заборони дискримінації. Шляхи відшкодування, компенсації та санкцій сприяють захисту постраждалих осіб і стимулюють відповідальність тих, хто порушує принцип гендерної рівності. Проте, щоб досягти повної гендерної рівності, необхідно продовжувати розвивати законодавство, підвищувати громадську свідомість та залучати всіх громадян до активної підтримки і просування цінностей гендерної рівності в усіх сферах життя.

В запропонованій статті розглядаються актуальні питання цивільно-правової відповідальності за порушення принципу гендерної рівності в Україні. Утвердження гендерної рівності є одним із основних стандартів й одночасно одним із найважливіших показників демократичного поступу у діяльності Європейського Союзу.

В статті наголошується, що забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків є одним із провідних напрямків політики у діяльності Європейського Союзу. Права людини, сексуальна орієнтація та гендерна рівність у даний час належить до найбільш важливих ресурсів кожної країни, адже стрімка модернізація суспільного життя.

Відсутність належного механізму забезпечення принципу гендерної рівності поглиблює проблему соціальної несправедливості у суспільстві та, як наслідок, стримує сталий людський розвиток. Сьогодні забезпечення рівності жінок і чоловіків є одним із

пріоритетних питань становлення сучасної Української держави.

Приділено увагу проблематиці забезпечення принципу гендерної рівності у сімейних правовідносинах та формування відповідного національного механізму щодо відповідності до світових політичних процесів та міжнародні зобов'язання України, її європейським вибором та іншими чинниками і має суттєве теоретичне й практичне значення для юридичної доктрини та державно-суспільного розвитку.

Проаналізовано чинні міжнародно-правові акти, що встановлюють загальнолюдські стандарти щодо прав особи, сексуальної орієнтації та гендерної рівності, ратифіковані Верховною Радою України та законодавство України, що регламентує забезпечення прав особи, сексуальної орієнтації та гендерної рівності.

Ключові слова: цивільне право, цивільне законодавство, цивільні правовідносини, сімейне право, сімейне законодавство, гендерна рівність, цивільно-правова відповідальність.

Shamota O. Civil liability for violation of the principle of gender equality in Ukraine

The proposed article deals with topical issues of civil liability for violation of the principle of gender equality in Ukraine. Affirmation of gender equality is one of the main standards and at the same time one of the most important indicators of democratic progress in the activities of the European Union.

The article emphasizes that ensuring equal rights and opportunities for women and men is one of the leading directions of policy in the activities of the European Union. Human rights, sexual orientation and gender equality are currently among the most important resources of every country, because of the rapid modernization of social life.

The lack of a proper mechanism for ensuring the principle of gender equality deepens the problem of social injustice in society and, as a result, hinders sustainable human development. Today, ensuring the equality of women and men is one of the priority issues of the formation of the modern Ukrainian state.

Attention is paid to the issue of ensuring the principle of gender equality in family legal relations and the formation of the appropriate national mechanism for compliance with world political processes and international obligations of Ukraine, its European choice and other factors, and has significant theoretical and practical significance for legal doctrine and state-societal development.

Current international legal acts establishing universal human standards regarding personal rights, sexual orientation, and gender equality, ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine, and Ukrainian legislation regulating the provision of personal rights, sexual orientation, and gender equality are analyzed.

Key words: civil law, civil legislation, civil legal relations, family law, family law, gender equality, civil liability.

Література:

1. Лібанова Е.М. Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості. Умань: Візаві, 2012. 412 с.
2. Зелена І. Поняття інституту юридичної відповідальності у приватному праві. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/1/32.pdf>
3. Загородній С.А. Актуальні проблеми виникнення цивільно-правової відповідальності. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6050/Aktualni%20problemy%20vynykennia_S%20Zahorodnii_2011.pdf?sequence=1&isAllowed=y
4. Канзафарова І.С. Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03.

НАН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 2007. 453 с.

5. Ківалова Т.С. Зобов'язання відшкодування шкоди за цивільним законодавством України: теоретичні проблеми : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2009.

6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

8. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09. 2012 р. Відомості Верховної Ради. 2013. № 32. Ст. 412. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>

9. Методичні рекомендації щодо ідентифікації випадків гендерної дискримінації та механізм надання правової допомоги: Наказ Координаційного центру з надання правової допомоги від 12.03.2019 № 33. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/112397____112397

10. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 року. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 52. Ст. 561. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>

11. Сімейний Кодекс України: Закон України від 10.01.2002 року. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21-22. Ст. 135.

12. Рекомендація СМ/Рес (2010) 5 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про заходи з боротьби проти дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності». Медичне право. 2014. № 1. С. 66–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/medpr_2014_1_12

13. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: Міжнародний документ від 18.12.1979 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text

14. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 27 грудня 1997 р. Відомості Верховної Ради України. 1998. №20. ст. 99 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>

